

**Buraymi vohasi nizosi. (Saudiya Arabistoni va Buyuk Britaniya
tomonidan olib borilgan bosqinchilik siyosati)**

Xayrullayeva Zarina Ne'matullo qizi

1950-yillarda eng neftga boy va ikki davlat o'rtasida talash hudud Buraymi vohasi edi¹. Darhaqiqat, 1950-yillar qurolli to'qnashuvlar va xalqaro aralashuv bilan yakunlangan vahimali darajada avj olgan chegara nizolari bilan tavsiflangan. O'sha paytda Ummon to'rtta amirlik bilan chegaradosh edi: Abu-Dabi Buraymi vohasi, Sharja Vodi Madha, Ras-al-Xayma, Vadi al-Kuar va tog'li hudud va ba'zi ichki hududlarda esa Fujayradir Ular Abu Dabi shayxi va Ummon sultoniga murojaat qilib, Britaniya hukumati nizolarni hal qilish uchun o'zining yaxshi vakolatlaridan foydalanishini imkoni yo'qligini so'rashdi. ichki tinchlikni saqlashni maqsad qilgan qurolli kuchlarning bir turi bo'lgan Trucial Ummon Levies² (keyinchalik Trucial Ummon Scouts deb nomlanadi)³ joriy etilishi edi.

¹ Al Buraymi — to'qqiz qishloqdan iborat voha: Ummonga tegishli Hamasa va Sara va Abu-Dabiga tegishli Al Muajai, Al Muttrad, Al Qatar, Al Xili, Al-Johili, Al Jimi va Al Masudiydir. // for extra information, Falih Handel "Aqud Al dman fi iyam Al Saud fi Oman" Dubai: Al-Saud, 1997. – P. 217.

² Trucial Ummon skautlari Sharjada, RAF bazasiga tutash joyda, dastlab Trucial Oman Levies (TOL) sifatida 1951-yilda tashkil etilgan, ammo 1956 yilda Imperator Bosh shtabi (CIGS) boshlig'i, dala marshal Templar nomini o'zgartirgan. "Skaut" so'zini "yig'imglar" o'rniga qo'yish qo'shinning harbiy xizmatga chaqirilgani haqidagi taassurotni yo'qotish, shuningdek, kuchni yanada ekzotik va jozibali ko'rsatish uchun qilingan. TOLning 1951-yildagi vazifalari: Trucial davlatlarda tinchlik va yaxshi tartibni saqlash; har qanday qul savdosining oldini olish yoki bostirish (lekin qullikning o'zi emas, chunki bu inglizlar tomonidan "ichki ish" deb hisoblangan; va Trucial shtatlarida sayohat qilayotgan har qanday Britaniya siyosiy vakilini eskort bilan ta'minlash. Keyinchalik ularning vazifalari qonun va tartibni saqlashga yordam berish va ichki qabila mojarolarining hukmdorlar bilan kelishilgan konsessiyalar ostida neft qidirishga intilayotgan neft kompaniyalari ishiga xalaqit berishiga yo'l qo'ymaslik kabi kengaytirildi. Quvvatni shakllantirish yoki barpo etish masalasida sulh shtatlari hukmdorlari bilan maslahatlashilmagan va faqatgina Sharja hukmdorigina, bazani Levilar tomonidan 10 yillik ijaraga ijaraga olgan, ularning tashkil etilishi haqida xabardor qilingan. Bu kuch Britaniya Tashqi ishlar vazirligi va brigadir Jon Bagot Glubb ("Glubb Pasha"), o'sha paytda Iordaniya arab legionining britaniyalik qo'mondoni o'rtasidagi maslahatlashuvdan so'ng tashkil etilgan. Glubb £40,000 yillik byudjetni taklif qildi, Tashqi ishlar vazirligi (FO) 30,000 funt sterling byudjetini kelishib oldi va Britaniya qo'mondoni, mayor Xankin Turvin boshchiligida ikki arab ofitser va Arab legionidan 32 boshqa mansabdor shaxslar bilan tuzilgan Levies. Keyinchalik u bir hovuch arab zobitlari bilan qo'mondonlik lavozimlarida 30 britaniyalik zobitga kengaytirildi. U o'z askarlarini mahalliy, asosan Abu-Dabidan yollagan. 1952 yilga kelib qo'shinlar soni 200 ga yaqin edi. Shuningdek, Janubiy Yamanda joylashgan Britaniya mustamlakachi militsiyasi Aden Protektorat Levies (APL) dan Trucial Ummon skautlariga tayinlangan yamanlik askarlar ham bor edi. Nihoyat, batalon kuchiga yetdi

³ Trucial Ummon skautlari 1951-yilda inglizlar Trucial Shtatlarda xizmat qilish uchun Trucial Ummon Levies sifatida tarbiyalangan yarim harbiylashtirilgan kuch edi. 1956-yilda Levilar

Ikkinchi jahon urushidan keyin Saudiya hukumati yashirin da'volarini jonlantirdi, ammo yana bir bor muzokaralardan voz kechishga to'g'ri keldi. 1952-yil yanvardagi muhim Damam uchrashuvida Saudiya Arabistoni, Abu-Dabi, Qatar, shuningdek, Britaniya siyosiy rezidenti Sir Rupert Xey to'qnashdi⁴. Bir necha samarasiz sessiyalardan so'ng konferentsiya to'xtatilishi kerak edi. Oradan ko'p o'tmay, Ar-Riyod Turki bin Abdulloh ibn Utayshonni Buraymidagi o'zining vakili etib tayinladi va uni 1952-yil 31-avgustda Al-Hasa hukmdoriga hisobot berish uchun vohaga yubordi. Bin Utayshan 40 ga yaqin odam, jumladan kotiblar, politsiyachilar va xizmatchilar, shuningdek, tez tayyorlanadigan taomlar hamrohligida keldi. U vohaning poytaxti Hamasa qishlog'ida qoldi. Bu aniq joylashtirishga qaramay, saudiyaliklar o'zlarining da'volari uzoq tarixiy asosga ega ekanligini ta'kidladilar va undan voz kechish kerak edi. 1952-yil oktabrda Bin Utayshan hech qanday ogohlantirishsiz Hamasaga kirdi (uning shayxi Al-Shamslik Rashid bin Hamadning iltimosiga ko'ra), o'zini gubernator deb e'lon qildi va u mahalliy aholining chaqirig'i bilan "himoya qilish" uchun kelganini e'lon qildi. Haqiqatan ham, elchi u hududni keng belgilaganligini, albatta, aholi punktiga tarqalgan turli qishloqlarni ham o'z ichiga olganligini ta'kidladi. Ummon sultoni Said bin Taymur (1932-70) va imom katta qabila qo'shinlarini to'plab, Buraymiga yurishadi. Ikki kuch saudiyaliklarni mag'lub eta oladigan darajada kuchli edi. Biroq Britaniya bosh konsuli sultondan boshqa bormaslikni iltimos qildi⁵. Inglizlar Saudiya hukumatidan Turki bin Utayshan va uning barcha izdoshlarini 1951 yilgi London kelishuviga binoan hududdan zudlik bilan olib chiqib ketishni tashkil qilishni so'radi. Noma'lum sabablarga ko'ra, talab etiborga olinmadi Faqat Hamasa shayxi Rashid ibn Hamad kichik shayx bilan birga safarbarlikka qarshi chiqdi. Hatto Nizvadagi yolg'iz imom Muhammad bin Abdulloh Al-Xaliliy (1920-54) ham sultonga yordam berdi⁶.

Ar-Riyod arbitrajga bo'ysunishga rozi bo'lganidan va Angliya Ummonga murojaat qilganidan keyingina sulton o'z qo'shinlarini tarqatib yubordi. Barcha tomonlar bahsli hududdan kuchlarni olib chiqishni nazarda tutuvchi arbitraj bitimini

Trucial Ummon Skautlari deb o'zgartirildi. 1971-yilda Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) tashkil etilgandan so'ng, skautlar Birlashgan Arab Amirliklari hukumatiga topshirildi va uning Federal Ittifoqi Mudofaa Kuchlarini (UDF) tuzdi, bugungi kunda Birlashgan Arab Amirliklari Qurolli Kuchlari deb o'zgartirildi. Trucial Ummon skautlari juda hurmatli va xolis jandarmeriya bo'lib, ular yaxshi o'qitilgan, yaxshi maosh oladigan va samarali deb hisoblangan.

⁴ Sir Rubert Hay, "The Persian Gulf States and their boundary Disputes," Geographical Journal, Vol. 120, 1954. – P. 435.

⁵ 1921-yilgi Sib kelishuviga ko'ra, Ummon sultoni va imom harbiy jihatdan birgalikda harakat qilishlari mumkin edi.

⁶ J.E. Peterson "Defending Arabia" New York: St. Martin's Press, 1986. – P. 85.

tuzdilar. Tegishli tomonlarga o'zlarining "esdalik sovg'alarini" tayyorlashga ruxsat berish uchun olti oylik muddatga kelishib olindi. Assambleya Jenevada yig'ilishi kerak bo'lgan vaqtga kelib, Saudiyaning poraxo'rlik va qo'rqitish orqali intrigalari shunchalik chidab bo'lmas darajada ediki, tribunalning britaniyalik a'zosi iste'foga chiqishdan boshqa iloji qolmadi, keyin esa neytral prezident iste'foga chiqdi⁷.

1954-1955-yillardagi Ummondagi voqealar neft zahirasi to'plangan Buraymi vohasi ishg'ol qilinishi bilan tavsiflanadi. 1955-yil may oyida Saudiya Arabistonining yangi qiroli Saud o'z elchisi Abdulla bin Jalvayga Buraymida o'z ta'sirini kuchaytirishni buyurdi. Iyun oyida monarx imomni qo'llab-quvvatlash to'g'risida shaxsiy xabar yubordi va imomdan o'z sudiga vakil yuborishni so'radi. O'sha oyda imom 1000 ta miltiq, 10 000 o'q va 20 000 Saudiya rioli oldi, albatta, o'sha paytda katta boylik edi. Hushyor ingliz agentlari Buraymida ham misrlik amaliyotchilarni payqashdi. Ayni paytda imom kuchlari 1954-yil oktabr oyida Duru qabilalarining bosh markazi Ibrini bosib olishga muvaffaq bo'ldi. Imom borgan sari Ar-Riyod qo'lida siyosiy qurolga aylandi. Shu bilan birga, London mojaro ehtimolini yumshatish uchun Omonat davlatlari va ularning qo'shnilari Ummon va Saudiya Arabistoni o'rtasida qandaydir kelishuvga erishish kerakligini bilar edi. Masalan, Ras-al-Xayma Ummon Asvadda chegara postini o'rnatganligi haqida rasmiy shikoyat bilan murojaat qilgan edi. Ularning maqsadi Vodi al Quar orqali Batinah sohiliga, Kalba va Fujayraga o'tadigan barcha transport vositalaridan bojxona to'lovlarini undirish edi. Ras-al-Xayma hukmdori Shayx Saqar bin Muhammad al-Qosimiy Ummon sultonining bu "tajovuzkorligi"dan qattiq bezovtalanib, bu lavozimni Qavosim hududida, deb hisobladi. Aynan shu masala Ras-al-Xayma, Sharja va Fujayra hukmdorlarini Asvadda Maskat tomonidan undirilgan bojxona to'lovlari ustidan Britaniya hukumatiga qo'shma shikoyat bilan murojaat qilishga majbur qildi⁸. Shikoyatlarga qaramay, Maskat o'z amaliyotini o'zgartirishdan bosh tortdi va shunga ko'ra Sharja hukmdori Shinas gubernatoriga Vadi Mudhadan o'z hududlariga kirishni rad etdi. O'z navbatida, bu harakat ummonliklarni o'z qarshiligini bildirishga olib keldi va Vadi Mudxaning barcha qishloqlari aslida Ummon edi. Shunday qilib, Sharja hukmdori ular ustidan hech qanday da'voga ega emas edi, chunki ularning aholisining aksariyati shixuh qabilalari edi. Ikkinchisi, Ummon sultoniga bay'at qildi va ularning ishlarini shimoldagi Xasab gubernatori Ummon hokimi tomonidan rasmiy ravishda

⁷ This Strange Eventful History: Memoirs of Earlier Days in the UAE and Oman London and New York: Quartet Books, 1988 – P. 155.

⁸ Records of Oman British Consulate, Muscat, September 1, Muscat. Speech of Saiyid Ahmed bin Ibrahim, minister of interior, 1954. – P. 15

boshqarishga ruxsat berdi⁹. Maskat hech bo'lmaganda ma'lum bir g'alabaga da'vo qilishi mumkin edi, ammo bu foydasiz edi. Ummonning da'volariga qaramay, inglizlar shubha bilan qarashdi va siyosiy rezidentning so'zlariga ko'ra, "bu yerda hech qanday yozuvlarda Sulton Asvad-Xatam al-Milaha chegarasidan shimoldagi Shamoiliya traktida biron bir hududga ega ekanligini ko'rsatadigan hech narsa topa olmadi. Vaziyatni yomonlashtirgan holda, ikkita qishloq Sharja bayroqlarini ko'tarib, mahalliy yechimga to'sqinlik qildi. 1956-yil bahoridan 1957- yil yozigacha bo'lgan davrda, Fors ko'rfazidagi Britaniya siyosiy rezidenti Trusial Davlatlar o'rtasidagi chegara nizolarini hal qilish uchun bir nechta buyruqlar chiqardi, ammo boshqa sohalar, shu jumladan Trusial Davlatlar va Sultonlik o'rtasidagi masalalar bo'yicha hukm chiqarishdan o'zini tiydi. Shunday bo'lsa-da, uning ko'plab buyurtmalarining natijasi bu hududning juda g'alati xaritasi edi, chunki deyarli har bir amirlikning joylashuv chegarasi bor edi. Bu umumiy qoidadan istisnosi Umm al-Qaivayn edi¹⁰.

1954-yil 12-noyabrda Al-Ayn (Abu-Dabining sharqiy provinsiyasi) gubernatori Shayx Zayd bin Sulton Al Nahayon Buraymidan Ibriga, o'sha paytda neftni rivojlantirish, Trucial Coast (PDTC) vakili bo'lgan Edvard Xendersonning iltimosiga binoan keldi¹¹. Xendersonning maqsadi ham Ummon, ham Abu Dabi hokimiyatini tekshirish edi. 1955-yil oktyabr oyida Britaniya hukumati 1952-yilgi kelishuvni rad etdi va harbiy harakatlarga qaror qildi. 25-oktabr kuni Trucial Ummon skautlari Buraymiga borishlari kerak edi. Ular Saudiya Arabistoni 15 politsiya kontingenti va Saudiya gubernatoridan ketishni so'rashardi. Jamoalar palatasida ser Entoni Eden 1955-yil 26-oktabrda Ummon skautlari britaniyalik zobitlar qo'mondonligi ostida Burayimni ishg'ol qilganliklarini va o'z ixtiyoridagi boshqa vositalarni ishga solganidan keyin barcha saudiyaliklarni quvib chiqarishganini e'lon qildi¹². Britaniya mojaroni hech bo'lmaganda bir muddat qat'iy hal qildi. Bu amerikalik hamkasblari bilan barqaror raqobatda bo'lgan Britaniya neft kompaniyalari uchun g'alaba edi. Hududda aniq chegaralangan

⁹ Xasab - Arabiston ko'rfazidagi Ummon hududi bo'lib, u Hormuz to'g'ridan-to'g'ri, ko'rfaz suvlariga tor kirish joyini boshqaradi.

¹⁰ Julian Walker, "The Search for Oil," Symposium on the Writings of Travelers and Missionaries, 1996. – P. 434.

¹¹ Group of authors "Records of Oman: Qatar via Bahrain Island, Persian Gulf, to the British Residency" Bahrain: Muskat ational press, December 6 1954 – P. 680.

¹² Dale Eickelman, "The Writings of Western Travelers about Islamic Societies," Symposium on the writings of travelers and missionaries in the Gulf region through the Ages, Dubai: Obid bin Butti, Jumah Al Majed Center Publications, 1996. – P. 382.

chegaralar bo‘lmaganligi sababli, mavjud farqlardan o‘z manfaati uchun foydalanish unchalik qiyin emas edi.

London amirliklar o‘rtasidagi chegara nizolarini hal qilishga uringan bo‘lsa-da, ularning Ummon bilan chegaralarini buzilmasdan qoldirishni tanladi. Ayni paytda Ummondagi voqealardan xayrixoh edi. Imom Saudiya Arabistonidan yordam so‘rab murojaat qilgan edi, chunki qirol Saud hamon Britaniyaning Buraymi inqirozidagi rolikidan xavotirda. Saudiya Arabistoni imomga Ummon ozodlik armiyasini (OLA) tashkil qilishda harbiy va moliyaviy yordam ko‘rsatdi. 1957-yilda u Ummonga rahbarlik qildi. O‘z mamlakatining yangi birligini saqlab qolish uchun umidsiz bo‘lgan sulton Angliyadan yordam so‘radi. Britaniya kuchlari harakatga kirishdi va OLA mag‘lubiyatga uchradi. Shu bilan birga, 1958-1960-yillarda Britaniya yordami bilan butun Birlashgan arab Amirliklari hukmdorlari, Qavosimdan tashqari, Ummon sultoni bilan mavjud kelishmovchiliklarni bartaraf etish va mintaqadagi neft resurslaridan yaxshiroq foydalanish uchun chegaralarni belgilash uchun muzokaralar boshladilar. Keyinchalik, bir tomondan, Ras-al-Xayma va Sharja, ikkinchi tomondan Ummon sultonligi o‘rtasidagi muzokaralar natijasida bu tomonlar o‘rtasida yakuniy qarorga erishildi¹³.

¹³ Joseph A. Kechichian “Ornan and the World, The Emergence of an Independent Foreign Policy” Rand, 1995. – P. 76-7.